

AUTORSKI TEKST I ADAPTACIJA KNJIŽEVNOGA
PREDLOŠKA MARULIĆEVA I MAROEVIĆEVA *JUDITA* –
DVIJE MEDALJE AUTORSKOG LIKA

Dubravka Brezák Stamać

UDK 821.163.42.09Marulić,M.-13:792

Epovi *Judita* i *Davidias* djela su hrvatskoga humanista i pjesnika Marka Marulića koja je pjesnik i prevoditelj Tonko Maroević adaptirao za kazališne predstave. Autorski pjesnički tekst je izvornik i predložak novom pjesničkom tekstu koji je adaptiran za kazališnu inscenaciju. Tako biblijsko-vergilijanski epovi Marka Marulića *Judita* i *Davidias* pjesničkim postupkom adaptacije Tonka Maroevića postaju dramska odnosno lutkarska predstava. U tom kontekstu autorstvo potpisuje i adaptator pjesničkoga predloška. Jesu li ovakvi tekstovi književni, pjesnički »protusvjetovi« i/ili neiznevjereni originalni predložak? Rad u prvi plan stavlja svevremensku temu epa *Judita* – rat, katastrofu dugotrajnoga i iscrpljujućega ratničkog pustošenja i osvajanja tuđega prostora. Betulija je postala mogući Split Marulićevog vremena; grad pod mletačkom upravom i turskom okupacijom nadomak Splitu. Ep *Davidias*, u kojemu će slabiji David pobijediti jačega Golijata, u Maroevićevoj adaptaciji pored teme bliske onoj u *Juditi*, prvenstveno će poslužila u obrazlaganju versifikacijskih »zahvata« na tekstu. Maroević je tekst adaptacije pisao u tri metrička ključa: u osmercima, dvostrukorimovanim dvanaesticima i u heksametrima. Pjesnička adaptacija Tonka Maroevića svakako je zrcalo virtuoznosti pjesnika koji se približava izvorniku na potpuno originalan način jer »novi« pjesnik mora biti dobar poznavatelj pjesništva i vješt versifikator. Uklopljen i ponikao iz mediteranskog prostora Marulićevog Splita, Maroević u tom smislu pruža jedinstven autorski profil pjesnika.

Ključne riječi: *Judita*; *Davidias*; adaptacija književnoga predloška; versifikacija

Važne književne obljetnice dobar su povod sjećanjima i proslavama. Omogućuju da sumiramo pišćev književni repozitorij, iznova čitamo i otkrivamo nove spoznaje o kanonskom piscu, i što je važno – s vremenske distance. Protokom vremena »novo čitanje«, otvoreno novim otkrićima i spoznajama, zadobiva novo značenje u interpretacijama sukladno duhu vremena u kojemu živimo. Što znači biti klasik hrvatske književnosti kakav je bio Marulić? Godine 2024. godine navršilo se pola tisućljeća od smrti hrvatskoga renesansnog pjesnika i europskoga humanista Marka Marulića (Marcus Marulus). Rođen je u Splitu 1450. god., umro je 1524. god. Kako je moguće čitati kanonskoga pisca hrvatske književnosti, formulira uvaženi marulolog Tomasović: »Iz križanja srednjovjekovnih literarnih iskustava s humanističkim poticajima i poetičkim zahtjevima i s očekivanim prilagodbama renesansnom ukusu izrastao je Marulićev autorski lik, na određen način sudbonosan za razvoj hrvatske nacionalne književnosti« (Tomasović 2000: 421). Epovi na koje će se referirati ovaj rad su *Davidias* i *Judita*, Marulićeva latinska i hrvatska pjesnička ostavština. Zajednička im je svezremenska tema: katastrofa dugotrajnoga ratničkog pustošenja i osvajanja tuđega prostora ne može iscrpiti one koji brane svoj dom (*Judita*), u nepravednoj borbi jačega i slabijega (*Davidijada*). »Što je *Judita* među Marulićevim hrvatskim spisima to je *Davidijada* među njegovim latinskim djelima« (Maroević; 1986: 218). Motiv koji spaja oba epa je da slabiji svojom požrtvovnošću dobiva nadljudsku snagu i pobjeđuje. U tom paradoksu male snage i velike odvažnosti leži ključ Juditina i Davidova uspjeha.

Govorimo o pjesništvu koje je stvarano kao odraz kontinuiteta kulture latinskoga jezičnog izričaja, kakav je dominirao srednjodalmatinskim područjem Jadrana, uključujući Split i Trogir.¹ Govorimo i o hrvatskom jeziku, čakavskom jezičnom sloju na kojemu je Marulić napisao *Juditu*, obrazlažući svoju poetiku: »(...) svedoh u versih po običaju naših začinjavac i jošće po zakonu onih starih poet (...)« (Marulić, 1988: 114). Stoga je Marulićevo poznavanje i uvažavanje

¹ Primjerice, *Splitski evanđelistar, Evangelium Spalatense*, najstariji latinski kodeks iz VIII. st.; *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona iz 13. st., koju je vjerojatno čitao i Marulić (Lučin 2008: 107), *Trogirski kodeks Petronijev, Codex Traguriensis*, iz 15. st., kojega je Marulić pažljivo čitao, što potvrđuju intervencije i dopune teksta, bilješke, bilješke na marginama (Lučin 2005: 315-320).

jezične baštine važan temelj njegovog umjetničkog, autorskog djela. Epovi su inaugurirali Marulića »kao prvorazrednog auktora u najzahtjevnijoj renesansnoj vrsti, vergilijanskoj epici« (Tomasović 1984: 7).

Poznavanje Marulićevog jezika i vještina pisanja različitim oblicima stihova (heksametar, dvostruko rimovani dvanaesterac, osmerac) pokazat će se važnim stilskim i versifikacijskim mjerilima koja je pjesnik Tonko Maroević »primijenio« adaptirajući epove *Davidijada* i *Judita* za kazališne predstave. Stoga su Marulićevi pjesnički epovi izvornik i predložak u prilagodbi novoga pjesničkog teksta koji će biti tako adaptiran za inscenaciju na pozornici. Prvenstveno ćemo govoriti o drami *Judita*, dok će lutkarska predstava *David i Golijat* više poslužiti u obrazlaganju Maroevićevih ritmičkih »zahvata« na tekstu. Razmotrit će se kako se Maroević odnosio u nadopisivanju tekstova prema: Marulićevoj poetici *Judite* glede dvostrukorimovanih dvanaesteraca i osmeraca te prema Marulićevim heksametrima u epu *Davidias*. Pjesnik Maroević bio je pred izazovnom zadaćom: pokazati vještinu pisanja u tri metrička ključa, a s intencijom očuvanja Marulićeve metrike kako bi se ipak održala metrička struktura epova u novim dramskim tekstovima.

Predmet izlaganja i usporedbe u ovom radu su biblijsko-vergilijanski epovi Marka Marulića *Judita* i *Davidias* (samo I. pjevanje), koji Maroevićevim pjesničkim postupkom adaptacije postaju drama *Judita* odnosno lutkarska predstava *David i Golijat*. U tom kontekstu autorstvo potpisuje i adaptator pjesničkoga predloška. Govorimo o dvjema stranama medalje istoga teksta, no nose je dvojica pjesnika. Postavlja se pitanje jesu li novi tekstovi autorski i pjesnički protusvjetovi te jesu li Marulićevi epovi ostali neiznjevjereni originalni predložak u Maroevićevim obradama. Odgovore na ta pitanja dao je Maroević.

Čitajući pjesnike iz ranijih razdoblja nastojao sam doprijeti do njihovih izvornih motivacija i poetika, a istodobno sam vodio računa o drugačijem kutu viđenja post festum i o izmijenjenom kontekstu, dakle o eroziji i o obogaćivanju značenja. (...) Dva pokušaja dramatizacije (svaki s posebnim pretpostavkama i načelima) provjera su razumijevanja i uživljanja u tkivo baštine, te svjedoče stupanj potencijalnog posvajanja. Istodobno su, međutim, govorenje u ime nekoga trećeg, koji više nije autentični »pravi« autor, ali ni samo čitalac. Tako stvorena »persona« idealni je tvorac stihova »na način«

d'apres, »u stilu« kanoniziranih modela i predložaka. Kad je on progovorio prostor književnosti se proširio i produbio, a to je karakteristično za samouvjerene i manirističke epohe, kakva je svakako naša. Stihove »prologa«, »epiloga« i druge slične dodatke moguće je smatrati, dakako, i »stilskim vježbama«. (Maroević 1986: 6-7)

Važno je istaknuti da je Mareovićeva dramatizacija epova, kao i versifikacijska prilagodba izričaju pojedinih likova svakako zrcalo virtuoznosti pjesnika koji se približava izvorniku na potpuno originalan način jer »novi« pjesnik mora biti dobar poznavatelj pjesništva i vješt versifikator. Rođen i odrastao u mediteranskom prostoru Marulićevog Splita, dramatizacijom epova ostavio je jedinstven autorski profil.

*LIBAR MARKA MARULA SPLIĆANINA U KOM SE UZDARŽI
ISTRIJA SVETE UDOVICE JUDIT I MAROEVIĆEVA DRAMA
JUDITA*

Ep *Judita* nosi iznimno značenje u povijesti hrvatske književnosti – prva je potpisana autorska knjiga na hrvatskom jeziku »u versih harvacki složena«. Marulić ju je dovršio 22. travnja 1501., što stoji u »predgovoru« poslanice posvete koju je pjesnik uputio Dujmu Balistriliću, svome kumu i meceni. Prvo izdanje otisnuto je 13. kolovoza 1521. u Veneciji, i još dvaput za pjesnikova života, 1522. i 1523. godine. Bila je to pravi renesansni književni bestseller. Učeni humanist i pjesnik, kakav je bio Marulić, pjesničkim postupcima u gradbi renesansnoga epa sjedinio je klasičnu kršćansko-vergilijansku simetričnu epsku strukturu spjevanu u 2126 stihova (šest pjevanja, od kojih su tri zaokupljena temom osvajanjima Asiraca odnosno Holofernovim likom, dok druga tri pjevanja u prvi plan stavljaju lik žene heroine, Juditu) te naslijeđenu glagoljašku tradiciju domaćih pjesnika začinjavaca.

Tuj historiju čtući, ulize mi u pamet da ju stumačim našim jazikom, neka ju budu razumiti i oni ki nisu naučni knjige latinske aliti djačke. Da od te stvari hoteći tvome otačastvu, obojega jazika dobro umiću, dar prikazati (...) Evo

bo historiju tuj svedoh u versih po običaju naših začinjavac i jošće po zakonu onih starih poet (...). (Marulić, 1988:113-114)

Gotovo hermeneutičko tumačenje vlastitoga pjesničkog postupka koje je Marulić ostavio čitateljima, za pjesnika Maroevića će biti polazište, gotovo *signum* od kojega će poći pišući *Juditu* kao dramu.

Naš je cilj pri adaptaciji bio slijediti Marulića. Da ne vjerujemo u plastičnost i svježinu njegovih stihova, u umješni koiné pučke čakavštine i visokog literarnog standarda, ne bismo se ni prihvaćali obrade teksta. (...) Nastojali smo sačuvati simetričnost piščeve kompozicije s dva zatvorena i međusobno nepovezana svijeta (opozicija Betulija – vojni tabor, iz kojih analogno ali sa suprotnim predznacima, izlaze Judita i Akior). (...) Za sve naše intervencije tražili smo ne samo leksičko i sintaktičko »pokriće« u starim, pretežno srednjodalmatinskim (najčešće samim Marulićevim) tekstovima, nego i pazili da odgovaraju izvođačkim pretpostavkama drevne kazališne prakse. (...) Postojeći stihovi nisu preuzimani tek kao didaskalije nego kao motiv za razradu. (...) Namjera nam je prije svega uputiti na izvore i korijene, pronaći čisti i krepki govor riječi i znakova redatelja (istina, konvencionalan i plošan ali djelotvoran i jezgrovit). Htjeli smo da Marulov »libar« zaslužen odjekne među sugrađanima i sunarodnjacima, te možemo, na kraju (premda s drugim predznakom) samo podijeliti Juditinu želju »da riči jezika moga se zabiju u sarce človika. (Maroević, 1986: 138-139)

Na Splitskom ljetu praižvedena je scenska adaptacija *Judite* 11. kolovoza 1979., a lutkarska predstava *David i Golijat* 25. srpnja 1985. Dramu *Judita* režirao je i scenski obradio Marin Carić, dok je Branko Brezovec režirao predstavu *David i Golijat* s elementima lutkarskog stripa i multimedijalnog spektakla. Vodeći se važnim podacima iz Maroevićevih zapisa o dramskoj adaptaciji oba epa (Maroević 1984: 939-975 i 1986: 135-182, 200-220),² moguće je rekonstruirati nove dramske tekstove. *Juditu* su popratile oštre polemike kritičara nakon odigrane predstave

² Usp. Maroević, Tonko, »Judita kao drama u programu izvedbe na Splitskom ljetu 11. VII. 1979.«

(Maroević 1986: 183-189, 195-199),³ prvenstveno glede pripreme teksta, oporo rečeno – postupka nadopisivanja, mijenjanja dijelova teksta, za što je bila odgovoran Maroević. »Grubo rečeno: da bi cjelina ostala ista, neophodno je mijenjati dijelove. Ravnotežu narušenu kraćenjem treba uspostaviti dodavanjem, a stvar je ukusa i istančanosti adaptatora i redatelja da odmjeri (...).« (Maroević, 1986: 184). Važno je istaknuti da je adaptacija tekstova bila namijenjena kazalištu, i to otvorenoj pozornici trga, što je unaprijed odredilo scenska rješenja pozornice. Scenograf *Judite* Marin Gozze odlučio se za prokušanu konvenciju uprizorenja *Judite* kao srednjovjekovnoga prikazanja, dok je *David i Golijat* (prema motivima prvog pjevanja Marulićeve *Davidijade*) zamišljen kao »kompleksno scensko uprizorenje s elementima lutkarskog stripa i multimedijalnog spektakla« (Maroević 1986: 220).

Marulićev ep *Judita* ispjevan je u 2126 stihova. Zanimljivo je vidjeti što i koliko je Maroević kratio i »nadopisao«. Polazeći od činjenice da više od jedne trećine integralnoga epa, oko 839 stihova čine upravni govori likova, monolozi i dijalozi, koji su važni za razvoj epske odnosno dramske radnje, adaptator novoga teksta pjesnik Maroević ih izlučuje. Odvaja razgovorno tkivo teksta od deskriptivnih, moralističkih i nabožnih stihova (koji su važni za ep, no mišljenja je – manje su važni za razvoj dramske radnje). Autor to naziva bitnim »konfliktnim mjestima« koja su zametak buduće dramske radnje. Nadopisao je nova 232 stiha.

Spisateljske intervencije i interpolacije, autor drame *Judita* precizno je interpretirao u odgovoru na Mirkovićevu kritiku koja je bila objavljena u *Nedjeljnoj Dalmaciji* od 26. kolovoza 1979., nakon izvedbe predstave. Brojni su primjeri književne i kazališne prakse na koje se autor pozivao: Kombol je vješto dopisao i završio izgubljene Držićeve komedije *Skup* i *Dundo Maroje*; Kombol i Gavella su priredili skupnu izvedbu Lucićeve *Robinje* i Držićeve *Tirene*; Violićeva adaptacija Gazaravićevog prikazanja. Dodati dramu nove stihove s patinom dvostruko rimovanih dvanaesteraca Maroević ne smatra pretencioznim, nego ih doživljava kao *hommage* Maruliću. Rad na novim stihovima slikovito je usporedio s poslom

³ Usp. Mirković, Vojko, »*Judita*, ča stvori od Splita«, *Nedjeljna Dalmacija*, 26. kolovoza 1979.; odgovor Mirkoviću – Maroević, Tonko, »*Judita* Juditi – ča je mnila biti«, *Nedjeljna Dalmacija*, 9. rujna 1979.; Maroević, Tonko, »Iskonska riječ u izvornom ambijentu«, Pismo glumcu Božidar Bobanu, *Slobodna Dalmacija*, 23. kolovoza 1980.

restauratora »koji doslikavaju konture i pozadine na nesačuvanim površinama fresaka« (Maroević 1986: 185). Glavna junakinja postaje arhetipski predložak žene ratnice, žene osvetnice, ona je istodobno junakinja i žrtva te kao takav model dramske junakinje postoji u obradi anonimnog anglosaksonskog epa *Judith* (iz prvoga tisućljeća).

Važan postupak u adaptaciji klasičnoga vergilijasnog epa u dramski tekst namijenjen izvedbi, koji je autora osnažio da *Judita* postane drama, našao je u rukopisu anonimnoga autora iz 17. st. – *Komedija od Judite* (Morović 1973: 89-124). Žanrovski, ta čakavska drama je pučko crkveno prikazanje, sa znatnim odstupanjima od srednjovjekovnih crkvenih prikazanja (Mrdeža Antonina 2024: 57-79). Komparativističke veze i različitosti biblijskog predloška *Judite* i brojnih adaptacija na koje se Maroević poziva, ali i iznimno suptilne veze Marulićevog i rukopisnog predloška tzv. zadarskog prikazanja *Judite* (Tomasović 1985: 197-205), svakako su nalazile izvor novoj dramatičaciji (Maroević 1986: 136-137). Bez obzira na slavne prethodnike koji su posegnuli za adaptacijom teksta *Judite* iz Staroga zavjeta (tragedija *Judit* Federica della Valle, oko 1600.; *Judith* Jeana Giraudoux, 1931.), kao i posezanje za domaćim uzorima, autor adaptacije epa nastojao je ostati vjeran Maruliću. Stoga su dvostruko rimovani dvanaesterci i osmerci, kao i čakavski leksik pokušaj pisanja autentičnoga teksta bliskoga pučkoj čakavštini zahvaljujući kojima je ispijevana nova *Judita*. Simetričnost epa ostat će sačuvana u šest šena. S jedne strane Betulija, grad ispunjen očajem i tjeskobom koji će biti osvojen i razoren kao prostor Juditina života, a na drugoj strani pozornice vojni tabor u kojemu su Akior, Nabukodonosor i Oloferne.

Dramatizacija *Judite* kompozicijski je složena nizanjem događaja linearnim slijedom, prateći epsku radnju: šena *prva* otvara se pred Nabukodonosorovim dvorom. Nabukodonosor razgovara s vitezima i barunima. Iako je osvajač i ratnik kojega se njegovi vojnici plaše, nezadovoljan najavljuje rat onima koji se rugaju njegovim glasnicima. Nova drama uglavnom slijedi motive prvoga pjevanja iz epa, osvajački pohod snažne vojske na Betuliju:

*Zato odlučuju sa svimi imit rat
ki se ne obituju poda mnom da će stat.
A parvo ću obujat daržave od onih*

*ki se ne htiše dat kakono ja hotih,
nere rugo i smih u takovoj stvari
činiše od mojih vernih poklisari. (Maroević 1986: 141)*

Nabukodonosorovoj slavi i hrabrosti vitezovi jednoglasno povlađuju: »Slava tebi budi, kraljeva svitlosti,/ svaki nas se trudi imat tve milosti.« Oloferne priseže svome vladaru i obvezuje se »da svud ću tvoju vlast proširit i pronit.« Prizor završava didaskalijama (u širem smislu), a naznačuju se kroz Olofernov govor: »Trumbite, trubite, svirite pifari,/ u bubne udrite i bijte nakari!«

Šena druga – radnja na pozornici premješta se u Betuliju, što u Marulićevom epu odgovara trećem pjevanju. Razgovor vode tri mladića (Mladac parvi; Mladac drugi i Mladac tretji). U ovaj prizor Maroević je umetnuo kratku veselu maskeratu, koja ne postoji kod Marulića. Maškare se naslućuje kroz razgovor mladića. »Slišite paka mene, svit vam ja ću dati:/ muže jur u žene pojte maškarati.« Didaskalija najavljuje veselu povorku: »(niki se maškaraju, počinju tanci)«. Poput pokladne igre veseli smijeh i šala kontrast su tjeskobi i očaju Betulije, što nam donosi Ozijin monolog.

*Pustite tej pisni, manena mladosti,
ne budite bisni u svojoj mladosti!
Bog vam grihe prosti, jer ste gluhi, slipi,
ter razbludni dosti neka vas pokripi. (Ibid.: 144)*

Šena tretja – slijedi epski prizor vojske koja opsjeda grad; u Marulićevom epu središnji događaj trećega pjevanja je Holofernov čin progonstva Akiora u Betuliju. Dramski akteri su: veziri, Oloferne, vojska, puk, Akior, Amon, Ozija, Judita. Upečatljiv prizor je obraćanje puka Bogu, u nazočnosti Oloferna koji ih sluša. Maroević je u drami puku a ne Akioru pružio dominantu ulogu. Puk, koji komentira radnju poput antičkoga kora, govori zbarskim glasom. Puku je Maroević dodijelio stihove iz Marulićeve pjesme *Molitva suprotiv Turkom*, koji su prerađeni.

*Svemogući Bože moj, kim svaka postaju,
odvрати jur gniv tvoj, ter pomiluj naju.
Ostavi zlu volju, pozri na virni puk,
gdi tarpj nevolju, svak čas od tujih ruk.*

*Nastupaju na nas, a nas je strah ubil,
Jer puk tvoj gine vas, a ti si odstupil.
Oni nas tiraju, vežu, biju, deru.
Za te se ne haju i za tvoju veru. (Ibid.: 146)*

Treći prizor se zatvara pojavom Judite, njezinim moralističkim monologom koji je bio upućen puku te njezina hrabra objava da će ujutro napustiti Betuliju i otići u vojni tabor Holofernu. Ozija, poput antičkih slijepih pjevača-proroka u tragedijama, vidi Juditinu sudbinu. Njegove riječi imaju i funkciju prepričavanja radnje koju nećemo vidjeti niti čuti kroz dijaloge.

*S Bogom poj i hodi i kuda godir greš,
vazda te pohodi, vazdi slavom ureš.
I pri nere umreš, on čin da dila, ko
godir stvorit napreš, glas dvignut visoko. (Ibid.: 152)*

Šena četvarta – razgovaraju Ruta i Abra, Judita se obraća Bogu da joj da snage za osvetu. Slijedi opis Juditinog ukrašavanja iz razgovora Abre i Rute. U Marulićevom epu četvrto pjevanje je uvelike posvećeno petrarkističkom opisu Juditine ljepote, uz posvećivanje pozornosti Juditinu nakitu i frizuri, koji dominiraju, iako pjesnik ne zaboravlja duhovnu karizmu Juditina lika. Ruta i Abra vode živ tipičan ženski razgovor, pomalo provokativan. Interpolacija razgovora dviju sluškinja svakako je pridonijela dinamizmu u donekle statičnim prizorima likova koji se izmjenjuju na dvije strane pozornice: vojni tabor i Betulija. U drami ih je Maroević osmislio kao srednjovjekovne mansione što je dobro scensko rješenje.

RUTA

*Kudi hitaš, Abra, za ino nehaješ?
Stan malo, bud dobra, al me ne poznaješ?*

ABRA

*Ne smim puno stati, priša mi je, Ruta,
hip se tribam vratit, ne svartaj me s puta.*

RUTA

*Ali si na me juta? Ča se sardiš toli?
Nosu uzdignuta kanda se oholiš? (Ibid.: 152)*

U najljepšem prizoru epa, fizički privlačna Judita od pokorne udovice postaje renesansna ljepotica. Ovom motivu posebnu je pozornost posvetio Marulić (Tomasović 1988: 28-35). Pjesnički galantnu stilizaciju Juditinog portreta Maroević je osmislio kroz dijalog Abre i Rute, što je stvorilo dinamizam u scenskoj adaptaciji Judite. Abra i Ruta opisuju Juditin izgled.

ABRA

*Glavu splete kosom, vitice popravi,
odiću s urehom vazam na se stavi;
s trakom ruke spravi, uši s ušerezmi;
na nogah postavi čizmice s podvezmi.*

RUTA

*S urehami tezmi, da mi je vidjeti,
dostojna bi s knezmi bila besiditi
i jošće hoditi na pir s kraljicami
i čtovana biti meu banicami..*

ABRA

*Zlatnimi žicama sjaju se poplici
a trepetljicami zvonidu uvitci;
stoje zlatni cvitci po svioni sviti,
razlici, ne ritci, po skutih pirliti.
Svitlo čarljeniti rubin će na parstih,
cafir se modriti, bilit na rukavih. (Maroević 1986: 153)*

Šena peta – mjesto radnje je pred Olofernovim šatorom, sunce izlazi, straža susreće Juditu; razgovaraju vitezi i Oloferno, Judita i Vagav; Marulić je u petom pjevanju epa drugačije rasporedio događaje, što je odmak u Maroevićevoj dramtizaciji. Holoferno poziva Juditu na večeru, i nakon što pijan zaspi, Judita mu odreže glavu te se vraća u Betuliju.

Maroevićev Oloferno nije zamišljen kao naivna i plošna figura tipična za izvedbe crkvenih prikazanja, a poziva se na tradiciju ovakvih tekstova. On je vojskovođa i ljubavnik. Dvostrukorimovani dvanaesterci kojima govore Oloferno i Judita nose ritmičku strukturu, svečanu i dramatičnu istodobno, što je pjesniku bilo posebno važno. Obraćajući se pismom glumcu Božidaru Bobanu, koji je na Splits-

kom ljetu a zatim i na Dubrovačkim ljetnim igrama, uspješno se nosio s ulogom Oloferna, naglasio je »ulog u predstavi, koji je bio bitan da duboka Marulićeva riječ nakon toliko stoljeća odjekne u izvornom ambijentu. (...) Od negativnog lika postao je na neki način pozitivna dramska osoba« (Maroević 1986: 197). Iz pisma se daju iščitati i problemi koje nosi ljetna pozornica na otvorenom prostoru. I dok je na Pjaci u Splitu bio »(...) opasan i teško ukrotiv prostor, razjapio se dubinom Straduna i širinom od Sponze do Katedrale; fasada Kneževa dvora prignječila je i izobličila scenu (...)« (ibid.: 198).

Šena šesta – mjesto radnje je Olofernov šator; Oloferno i Judita; dramatični događaji (u epu su se zbili u petom pjevanju) zamišljeni su kao prizori udvaranja, opijanja Oloferna, Juditina osveta i smrt krvnika njezina naroda.

Šena zadnja u Maroevićevoj adaptaciji odgovara šestom pjevanju *Judite*: Juditu dočekaju njezini sugrađani kao junakinju te ističu njezinu svetost. Sve završava psalmom Juditi. Dramski akteri su: Judita, Ozija, puk, Vagav, vitezi ter baruni i vojska.

Maroević svakako nije iznevjerio Marulićev idejni lik Judite. Ona je bila i ostala »gospođa visoko poštovana«, a njezina moralna dimenzija žrtve i svetosti kao u melodrami, dolazi do izražaja u stihovima koje na kraju govori puk.

PUK

Otvorite usan, počnite hvaliti

Boga i slaviti, u cimbale zvone,

Kitare udrite, psalam peti tone! (Maroević 1986: 165)

Kazališna izvedba *Judite* na Splitskom ljetu iz 1979. godine u premijernoj sezoni imala je Epilog koji je Maroević posvetio ljudskoj taštini, a parafraza je Marulićevih stihova *Svit je taščina*. Epilog je bio govoren zajedno s tekstovima Luka Paljetka i Joška Božanića. *Olofernova glava svarhu Judite govori*, pjesma koja se poigrava Menčetićevim stihovima *Blaženi čas i hip*. Tekst je bio samo premijerno izveden i dijeljen publici. Svečana pjesma, u izvedbi dječjega zbora pratila je izvedbu *Judite*, a napisana je kao hommage Maruliću i rodnom Spliti : »Marule čestiti, ku si sriću imil;/ Split se teбом kiti, u кем si se rodil.« Glumački ansambl (glavne uloge) koji je odigrao izvedbe na Splitskom ljetu u režiji Marina Carića činili su: Judita – Dubravka Miletić, Oloferno – Božidar Boban, Nabu-

kodonosor – Josip Genda. Scensku glazbu pisao je Sandro Zaninović, scenografiju je osmislio Marin Gozze, kostime je izradila Ruta Knežević, a koreografiju je potpisao Miljenko Šparemblek. Za Dubrovačke ljetne igre 1980. Maroević je napisao novi prolog, tzv. Dubrovački prolog. Dramu je izveo isti glumački ansambl.

ZAKLJUČAK

Tonko Maroević okušao se kao adaptator Marulićevih epova u dva teksta, *Judita* i *Davidias*. Obrazložio je to komparativnim suodnosom. Oba teksta su starozavjetne priče koje je Marulić preuzeo i napisao kao epove. Odabrani epovi potvrdili su Marulića kao humanista (*Davidias*) i pjesnika začinjavca na tragu srednjovjekovne trubadurske lirike (*Judita*). Vergilije je jednako uzor latinskoj i stiliziranoj hrvatskoj čakavskoj kompoziciji epova. U oba teksta pjesnik je moralistički *poeta christianus*. Biblijski David je Izraelac, bio je oličenje ljudskih slabosti, iz perspektive kršćanskoga pjesnika: grešan čovjek, pokajnik, budući pravedan kralj. Judita je Izraelka, skromna žena, udovica i velika vjernica, koja svoj čin žrtve prihvaća, sigurna u Božju pomoć kao i David. David će pobijediti Golijata, a Judita Holoferna. Kada su Filistejci vidjeli da je Golijat mrtav bježali su, kao i Holofernovi vojnici. David je poput Judite predstavnik istoga svjetonazora. David kao i Judita ima pouzdanje u Boga, što Marulić svakako naglašava. I David i Judita su Božji odabranici.

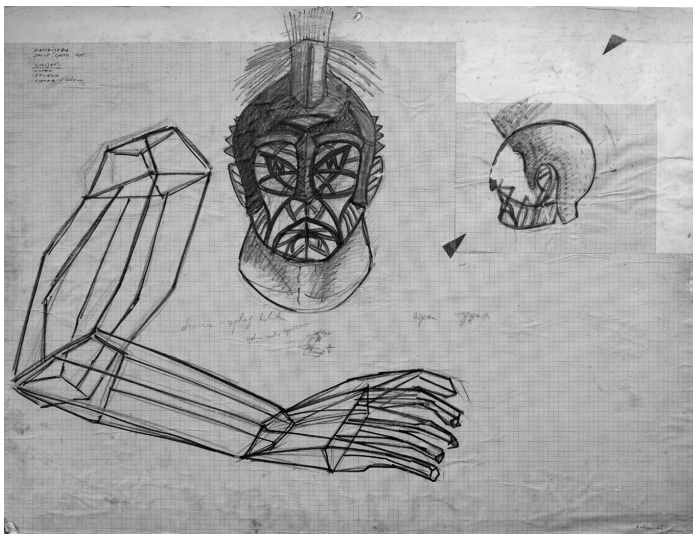
Pjesnika i prevoditelja Maroevića posebno inspirira igra stihovima koje će u dramskoj adaptaciji prilagoditi likovima i radnji. Tako su ritmički i kratki osmerci bili pogodni u dijalogima lutkarske predstave *David i Golijat*, heksametrima govori prorok Samuel, a kralj David dvostrukorimovanim dvanaesterima, kojima govore svi likovi *Judite*..i zato se Maroević odlučuje za esekspresivne čakavske dvostruko rimovane dvanaesterce a ne za heksametre.

Marulić je *Davidijadu* pisao između 1510. i 1616. godine. U to vrijeme *Judita* je napisana, no ne i objavljena. Sačuvani autograf *Davidijade* ukazuje na prepravke i redigiranja. Vjerojatno je rukopis dovršen 1517. (Tomasović, 1984: 8). Za adaptaciju prvoga pjevanja u deset prizora Maroević je heksametre u nekim ulomcima izravno citirao prema Glavičićevom prijevodu (Glavičić u Marulić 1984).

Premijera te lutkarske atrakcije bila je na Splitskom ljetu 1985. godine. U predstavi je sudjelovao cjelokupan ansambl Kazališta lutaka »Pionir« iz Splita, a Davida je interpretirao glumac Siniša Miletić. Scenu i lutke izradio je Tihomir Milovac, a glazbu je potpisao Joško Koludrović. Lutke su bile veličine metra, glumac je bio vidljiv i mogao je njima manipulirati. Lutkarsko uprizorenje dramskog teksta koji nije namijenjen djeci kasnih 70-ih godina 20. st. bio je prava avangarda u kazalištu. Podsjetimo na Bourekovu lutkarsku predstavu *Orlando Maleroso*, prvu predstavu takvoga žanra izvedenu na Dubrovačkim ljetnim igrama 22. kolovoza 1977. i na *15-Minute Hamlet* Toma Stopparda s lutkama Zlatka Boureka, praizveden 1982. u Teatru, & ITD. Stoga je drama *David i Golijat* u lutkarskoj izvedbi tri godine kasnije bila veliko osvježanje u dramskom repertoaru.

Lutkarska predstava *David i Golijat*. Skica za scenu sa sjenama. Praizvedba: 25. srpnja 1985. Režija: Branko Brezovec. Scenograf: Tihomir Milovac.

Detalj glave i ruke lutke Golijata. Izrađeno od čelika. Scenograf: Tihomir Milovac.

LITERATURA

- Lučin, Bratislav. 2005. »Marulićeva ruka na trogirskom kodeksu Petronija (Codex Parisiensis lat. 7989 olim Trauguriensis)«, *Colloquia Maruliana XIV*, Književni krug, Marulianum, Split, str. 315-320.
- Lučin, Bratislav. 2008. *Iter Marulianum: Od Splita do Venecije tragovima Marka Marulića – Da Spalato a Venezia sulle tracce di Marko Marulić*, Viella, Roma,
- Marulić, Marko. 1984. *Davidijada*. Književni krug, Split.
- Marulić, Marko. 1988. *Judita*. Književni krug, Split.
- Marulić, Marko. 2022. *Judita (1501. – 1521. – 2021.)*, *Zbornik radova u povodu 500. obljetnice od prvotiska Judite*, ur. Brezak Stamač, Dubravka i dr., Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, Split.
- Maroević, Tonko. 1984. »Judita«, *Mogućnosti*, br. 12, Split, str. 939-975.

- Maroević, Tonko. 1986. *Dike ter hvaljenja*, Logos, Split.
- Morović, Hrvoje. 1973. »Zadarsko prikazanje o Juditi«, *Zadarska revija*, god. XXII, br. 2, str. 89-124.
- Mrdeža-Antonina, Divna. 2024. »Žanrovske osobine Komedije od Judite«, *Dani Hvarskoga kazališta, Hvarsko komunalno kazalište u kontekstu mediteranskih komunalnih kazališta. Promjene očista: hrvatska književnost i hrvatsko kazalište te znanost o njima u proteklih pola stoljeća*, ur. Senker, Boris; Ljubić, Lucija; Glunčić-Bužančić, Vinka, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug Split, Zagreb, Split, str. 57-79.
- Tomasović, Mirko. 1984. »Dimenzije i književne značajke Marulićeve *Davidijade*«, *Davidijada*, Književni krug, Split, str. 7-17.
- Tomasović, Mirko. 1985. »Komedija o Juditi«, *Dani hvarskog kazališta, Srednjovjekovna i folklorna drama i kazalište*, Književni krug, Split, str. 197-205.
- Tomasović, Mirko. 1988. »Pjesničke i poetičke osobitosti Marulićeve *Judite*«, Književni krug, Split, str. 9-44.
- Tomasović, Mirko. 2000. »Jedan vrhunski prilog europskom humanizmu«, *Hrvatska i Europa, Srednji vijek i renesansa*, sv. II., Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb, str. 421-435.

THE WRITER'S ORIGINAL AND ADAPTATIONS OF LITERARY TEXTS
MARULIĆ'S VS. MAROEVIĆ'S *JUDITA* – TWO AUTHOR'S MEDALS

Abstract

Judita and *Davidias* are two epics by the Croatian Humanist and poet Marko Marulić, adapted for the theatre by the poet and translator Tonko Maroević. The source text is both the original and the template for a new poetic text adapted for the stage. Thus, in the poetic adaptation process by Tonko Maroević, the biblical-virgilian epics by Marko Marulić become a play, i.e. a puppet show. In this context, the adaptor of the poetic template is also under-signed as the author. Are such texts literary, poetic »counterworlds« and/or an unbetrayed original template? The paper to the forefront the timeless theme of the epic *Judita*. War, the catastrophe of a prolonged and exhausting pillage and occupation of another people's space. Betulia becomes a possible Split of Marulić's time, a city under Venetian rule with a nearby Turkish occupation. The epic *Davidias*, in which the weaker David defeats the stronger Goliath, apart from the subject matter close to the one in *Judita*, primarily serves as an explanation of the versification procedures. Maroević wrote the adaptation in three meters: octameter, double rhymed dodecasyllable, and hexameter. The poetic adaptation by Tonko Maroević definitely reflects the virtuosity of a poet who approaches the original in a completely unique way, because the »new« poet must be an expert in poetry and a master in versification. Both originating and rooted in the Mediterranean world of Marulić's Split, Maroević presents a unique authorial poet's profile.

Key words: *Judita*; *Davidias*; literary adaptation; versification